

**ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Роговська О.О., старша викладачка кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Тарасова Л.В., магістрантка ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті розглядаються особливості понять «усвідомлене» та «відповідальне» батьківство. Їх сутнісне значення та відмінності використання у науковому дискурсі. Розкрито значення підходу усвідомленого батьківства та формування знань, умінь та навичок в українській молоді, як майбутніх батьків. Зроблена спроба соціологічної розвідки та аналізу отриманих даних щодо готовності української молоді до усвідомленого батьківства. Надано рекомендації для всіх залучених суб'єктів з питань формування концептуальних підходів на різних рівнях з формування усвідомленого батьківства серед молодих людей.

Ключові слова: «усвідомлене» батьківство, «відповідальне батьківство», психолого-педагогічні характеристики молоді, як майбутніх батьків; форми та методи формування усвідомленого батьківства в українському досвіді.

Rohovska O., Tarasova L., Peculiarities of readiness for conscious parenthood of Ukrainian youth (based on the results of sociological research). *The article examines the peculiarities of the concepts of "conscious" and «responsible» parenthood. Their essential meaning and differences of use in scientific discourse. The importance of the approach of conscious parenthood and the formation of knowledge, abilities and skills in Ukrainian youth as future parents is revealed. An attempt was made to conduct sociological research and analyze the data obtained regarding the readiness of Ukrainian youth for conscious parenthood. Recommendations are provided for all involved subjects on the formation of conceptual approaches at various levels for the formation of conscious parenthood among young people.*

Key words: «aware» parenthood, «responsible parenthood», psychological and pedagogical characteristics of young people as future parents; forms and methods of formation of conscious parenthood in the Ukrainian experience.

Постановка проблеми. Усвідомлене виконання батьківської ролі визначає стан сталого розвитку інституту сім'ї та суспільства в цілому, а також психологічне здоров'я особистості наступних поколінь. В даний час звичайними явищами в інституті сім'ї є зміна характеристик, все частіше поширеними стають: відхід від традиційного розподілу ролей і відповідальності в сім'ї, ослаблення виховної ролі батьків, зростання кількості випадків соціального сирітства, зниження стабільності сім'ї та інші актуальні явища у сімейному середовищі та дитячо-батьківських відносинах, що зумовлено

багатофакторністю цього явища, в тому числі, повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Все це змушує звертати пильну увагу на цю сферу.

Батьками стають практично усі люди, і якість виховання, сімейної взаємодії залежить від стану їхнього батьківського потенціалу. З появою дитини в сім'ї, партнери свідомо чи несвідомо набувають нової соціальної ролі – батьків. Ухвалення батьківської ролі відбувається раз і назавжди. Біологічна здатність до батьківства не завжди збігається з психологічною готовністю до нього. Усвідомлення свого батьківства та способи його реалізації в парі зі своїм чоловіком/дружиною формуються під впливом поліказуальних чинників. Все це свідчить про необхідність ведення спеціальної соціально-педагогічної роботи з формування усвідомленого батьківства молоді.

Метою дослідження є спроба аналізу на основі розвідки соціологічного дослідження соціально-педагогічної роботи з формування усвідомленого батьківства молоді та особливостей її готовності до форм та практик усвідомленого батьківства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі теоретичному розгляду батьківства приділяється багато уваги. Серед зарубіжних науковців варто відзначити Н.-L.V. Canitz, A. Cooks-Campbell, W.E. Fthenakis, H. Eirich, D.N. Greenberg, J.A. Clair, J.J. Ladge, O. Kontula, S. Tsabary. Серед українських авторів та авторів ближнього зарубіжжя, які займалися питаннями батьківства особливо виділяються дослідження С.Ю. Аксьонова, О.В. Безпалько, О.А. Блінова, І. Братусь, Л.М. Буніна, Т.Л. Бурлуцької, О.В. Бялик, М.О. Волошенко, О.Р. Герега, М.М. Грищенко, Л.О. Данильчук, О.Домбровської, В.П. Думанської, І.Д. Зверєвої, А.Й. Капської, О. Ковальської, Ю.П. Коренева, О.А. Корман, В. Кравець, С.А. Красіна, І.М. Кучманіч, О.Г. Лещенко, О.Н. Марущак, Л.М. Олійник, Н.О. Островської, С.Н. Стоянової-Коваль, С.В. Страшко, О.О. Стрельник, О.В. Тиунова, Н.А. Уманець, К.А. Федюшкіна, Р.М. Хавула, О.М. Чанцевої-Коваленко, Н.В. Шавровської, Б.А. Якимчук. Водночас варто відзначити, що в науковій літературі дослідження усвідомленого батьківства є несистемним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивченню сім'ї як виховного інституту сучасності присвячено велику кількість досліджень у національній та зарубіжній науковій літературі. Розкрито різні характеристики сім'ї, оцінено роль батьків у вихованні дитини, досліджено взаємини дітей та батьків, виявлено стилі та стратегії сімейного виховання та багато іншого. Водночас при великому науковому інтересі до розвитку дітей у сім'ї, самим батькам, як суб'єктам виховного процесу у родині приділяється набагато менше уваги.

Варто відзначити, що батьківство є одним з об'єктів правової охорони в Україні, про що зазначено в ст. 5 Сімейного кодексу України [1]. Водночас цей нормативно-

правовий акт розглядає поняття «батьківство» у вузькому сенсі, розділяючи його на гендерні поняття «материнство» та «батьківство» в контексті ролі матері та батька в інституті батьківства.

У тлумачних словниках з української мови термін «батьківство» розуміється як спорідненість між батьками та їх дитиною [2, с. 64]. Недоліком цього визначення є акцентування уваги лише на кровній спорідненості, тоді як батьківство є значно більш глибоким феноменом, який включає як біологічні, так і психологічні та соціокультурні аспекти. Так, наприклад, І. В. Томаржевська вважає, що цей феномен можна розглядати не тільки як народження дитини, а й як її догляд та виховання, супровід та навчання тощо. Окрім того, авторка пропонує розглядати його і як певний стан особистості або як етап життя, що розпочинається зачаттям і триває протягом усього життя [3]. Про значення батьківства як життєвої місії, важливої функції кожної дитини веде мову Т.Л. Бурлуцька [4]. Р. Овчарова описує батьківство як соціально-психологічний феномен, що об'єднує знання, уявлення та переконання про себе в батьківській ролі, які виявляються у всіх аспектах поведінки, пов'язаної з батьківством. Вона вказує, що головним критерієм для виокремлення батьківства є його основна мета – народження та виховання дітей [5, с. 5]. А. В. Андрейко визначає батьківство, передусім як соціальні ролі матері та батька [6, с. 58].

Отже, батьківство можна розуміти як соціально-психологічний феномен, який є емоційно та оціночно забарвленою сукупністю знань, уявлень та переконань щодо себе в батьківській ролі, яка реалізується у всіх проявах поведінкової складової батьківства.

Феномен батьківства полягає в усвідомленні особистістю себе як батька або матері. Термін «усвідомлювати» в тлумачних словниках визначається як осягнення розумом, свідоме сприйняття чогось, осмислення фактів чи подій [Error: Reference source not found, с. 1515]. Саме тому серед науковців в останні роки все частіше вживається поняття «усвідомлене батьківство». При цьому в сучасному українському законодавстві цьому терміну приділяється недостатньо уваги, хоча окремі законодавчі акти формують поняття «сім'я», «батьківство» тощо.

Н.В. Шавровська під усвідомленим батьківством розуміє певне інтегративне психологічне утворення, яке охоплює не тільки відповідальне ставлення до дитини, а й повагу та любов до неї як до окремої особистості, повноцінний догляд за дитиною на різних етапах її життя, прояв турботи, як її безпеку, так і психо-фізичне здоров'я, обов'язкове розуміння потреб, прояви не тільки уваги, а й терпіння [7 с. 159].

О. В. Безпалько усвідомлене батьківство вважає найвищим рівнем батьківської компетентності, в якому поєднуються поведінкова та когнітивно-чуттєва система [8, с. 210].

Варто звернути увагу на позицію С. Красіна, який усвідомлене батьківство визначає як усвідомлений вибір бути відповідальними батьками. Такий вибір реалізується не тільки, через сприйняття дитини як особистості, а й як суб'єкта сімейних відносин. При цьому враховуються індивідуальні особливості з перших хвилин народження [9, с. 97]. Автор наводить і перелік ознак усвідомленого батьківства:

- можливість усвідомлювати власні можливості щодо питань виховання і навчання дитини, наявність умінь щодо отримання педагогічної та психологічної допомоги у випадку, якщо в цьому є потреба;

- здатність до батьківської рефлексії. Під цим науковець розуміє здатність розуміти в першу чергу себе; спроможність усвідомлено відноситися до власних мотивів поведінки та реакцій відносно дитини; можливість усвідомлювати як сильні, так і слабкі сторони себе як батьків;

- прагнення до вдосконалення власної батьківської компетенції;

- прояв прагнення до збільшення власних знань та розвитку наявних вмінь, які сприяють нейтралізації як негативних, так і посилення позитивних проявів батьківства;

- усвідомлення позитивних та негативних проявів власного батьківства на різних рівнях (когнітивному, емоційному, регуляційному) взаємодії з дитиною [9, с. 97].

Варто зазначити, що в Україні досить активно поруч з терміном «усвідомлене батьківство» використовується і термін «відповідальне батьківство». Сьогодні науковці переважно сходяться в позиції, що усвідомлене батьківство є терміном, який дещо ширше від відповідального батьківства. Так, наприклад, Н.В. Шавровська вважає, що «відповідальне батьківство» охоплює юридичну, соціальну, економічну та моральну відповідальність батьків перед державою за виховання своєї дитини, а «усвідомлене батьківство» окрім цього, включає психологічний аспект взаємодії батьків та дитини [7, с. 158].

Сьогодні усвідомлене батьківство може розглядатися через наслідки неналежного виконання батьківських обов'язків (тобто від протилежного). Так, наприклад, Н. В. Шавровська акцентує увагу на тому, що погане виконання функцій батьківства може призвести до:

- сімейного насильства;

- високого рівня дитячої смертності;

- шкода фізичному здоров'ю дитини;
- шкода психічному здоров'ю дитини;
- байдуже ставлення до почуттів дитини [7, с. 158].

Наведений перелік наслідків не є вичерпним але свідчить про відсутність усвідомленого батьківства. В цьому контексті в науковій літературі можна зустріти позицію щодо наявності нерозвиненого батьківства та його розвиненої форми [10, с. 216]. Відповідно «усвідомлене» можна вважати саме розвиненою формою батьківства.

Серед складових такого підходу, як усвідомлене батьківство і готовності до нього виділяють наступні: економічні, соціальні, фізіологічні та психологічні. Особливо важливими вважаємо психологічні чинники формування усвідомленого батьківства. Серед таких чинників можна назвати наступні: самосвідомість, емоційний інтелект, ефективне спілкування, емпатія, стресостійкість, психологічна та педагогічна освіченість, здоровий стиль життя, включаючи ментальне здоров'я.

З метою виявлення рівня готовності української молоді до усвідомленого батьківства було організовано та проведено соціологічне дослідження на тему: «Особливості готовності української молоді до усвідомленого батьківства». У дослідженні взяли участь 36 опитаних. Метод – інтернет-анкетування. Було розроблено Google Form, яка була поширена через мережу Інтернет. Дослідження проводилось у жовтні 2023 року.

Переважна більшість опитаних респондентів вважає себе обізнаними щодо питання про виховання дітей (13,9% дуже обізнані, 38,9% обізнані). При цьому 25% вважають частково обізнаними, і 13,9% – мало обізнаними і 6,7% – взагалі не обізнаними. Це свідчить про певну впевненість в освіченості щодо цього питання у молоді, але варто враховувати безпосередній рівень теоретичної та практичної підготовки молоді до батьківства.

На сьогодні загальнонаціональної програми з усвідомленого батьківства, яка б включала саме педагогічні та психологічні аспекти не існує, тому ці показники засновані виключно на суб'єктивних оцінках рівня обізнаності представниками молоді. З іншого боку, більшість молоді вважає, що зможе перенести досвід, коли батьки виховували їх самих, на дітей, які народяться у майбутньому.

Високі показники готовності до батьківства обумовлені багато в чому усвідомленням молоддю важливості батьківської ролі у розвитку дитини. Дуже важливою цю роль вважають 66,7% опитаних. Ще 19,4% схильні вважати батьківську роль важливою. По 5,6% розподілилися відповіді: середньої важливості, мало важливою та зовсім не важливою.

Серед відповідей на відкрите питання: «Які аспекти батьківства Вас найбільше хвилюють або викликають питання?» отримано відповіді, які свідчать, по-перше, про зацікавленість темою, а по-друге, вказують на необхідність підвищення рівня знань та батьківського потенціалу. «Як знайти баланс між любов'ю до дитини та необхідністю бути суворим у вихованні?»; «Як впоратись з кризовими ситуаціями, які виникають при народженні та вихованні дітей?», «Створення позитивних взаємостосунків між батьками і дітьми та формування довірливих стосунків», «Як вести розмови з підлітком, як пояснити дитині про сексуальне життя, ранню вагітність, правильно вирішити конфлікти з дитиною, навчити дитину контролювати емоції?»

Цікавим в цьому контексті також видається і оцінка наявності позитивних прикладів у житті молоді щодо батьківства. 22,2% молоді вважають, що в навколишньому оточенні однозначно є позитивні приклади батьківства. Ще 27,8% вважають, що вони скоріше є ніж немає. Але далі 22,2% не впевнені в цьому, а ще 22,2% вважають, що таких прикладів навколо них скоріше немає ніж вони є. Ще 5,6% опитаних взагалі стверджують, що таких прикладів немає. Важливим висновком є те, що це свідчить про негативний досвід оцінки молоддю ролі власних батьків у їх вихованні та становленні як особистості.

Значно відрізняється від попередніх оцінок оцінка молоді щодо того, чи надає суспільство достатньо підтримки молодим батькам молодь негативно оцінює допомогу суспільства молодим батькам. Причому під суспільством варто розуміти, як державу так і саме громадянське суспільство. 36,1% опитаних вважає, що суспільство скоріше не підтримує молодих батьків, ніж підтримує. 19,4% вважає, що суспільство взагалі не підтримує молодих батьків, ще 27,8% не впевнені у такій підтримці. В цілому це 83,3%, що свідчить не тільки про відсутність такої підтримки з боку держави та суспільства, а й про повний провал у просвітницькій роботі в цьому напрямку.

Окремо варто звернути увагу на готовність змінювати свої звички та стиль життя заради майбутніх дітей, яка тісно пов'язана з питанням збалансування кар'єри та виховання дітей. На питання «Чи готові Ви змінювати свої звички та стиль життя заради майбутніх дітей?» 47,2% опитаних відповіли, що скоріше готові, а 25% – повністю готові. В своїй сукупності це більше половини опитаних респондентів. Але 19,9% опитаних взагалі не готові до цього і ще 5,6% – скоріше не готові, а 8,3% – не впевнені у власній готовності.

Про розуміння необхідності навчання та власного розвитку для формування усвідомленого батьківства свідчать наступні дані: 66,7% опитаних усвідомлюють необхідність підвищення рівня знань та обізнаності щодо виконання батьківської ролі. Ще 19,4% опитаних вважають, що таке навчання скоріше потрібно ніж ні. Однак 5,6%

респондентів відповіли, що таке навчання не потрібне, або скоріше не потрібне чим потрібне. Ще 2,8% були невпевнені у своїй відповіді.

Результати анкетування свідчать, що найчастіше молодь для того, щоб підготувати себе до батьківства використовують вебсайти, особливо соціальні мережі, зокрема переважно Youtube. Значно рідше – книги чи журнали, у тому числі й з психології, власний життєвий досвід, або досвід батьків чи друзів. Ще рідше – курси та консультації, особливо з педагогом, психологом чи педіатром. Цікавими були вказівки на більш точні ресурси, що свідчило про більш глибоку освідченість молоді в цьому питанні (вебінари Дмитра Карпачова, статті Світлани Ройз). При цьому в подальшому на питання «Які заходи або ресурси Ви б хотіли, щоб були доступні для підтримки усвідомленого батьківства?» Переважна більшість респондентів вказала на індивідуальні консультації психологів та соціальних служб онлайн, державні курси, тренінги, вебінари, онлайн-семінари, бесіди з фахівцями, лекції та практики, доступність послуг няні.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що на сьогоднішній день вельми актуальним питанням на державному та індивідуальному рівні – є формування усвідомленого батьківства серед української молоді. Згідно проведеного аналізу можна надати наступні рекомендації:

1. Розробка та впровадження загальнонаціональної державної програми з формування компетентностей усвідомленого батьківства, включаючи всі рівні освіти. Принципам усвідомленого батьківства варто навчати вже починаючи з перших класів шкільних закладів освіти, поступово, формуючи сталі знання та навички. Сьогодні існують різні напрямки освіти, зокрема: соціальна, економічна, правова, політична, громадянська. На рівні з ними може існувати і батьківська освіта, як спеціалізований напрям.

2. Доступні освітні курси, розроблені, з урахуванням передового педагогічного досвіду для тих, хто прийняв рішення про народження дитини, засновані не на принципах добровільності, а на принципах загальнообов'язковості при плануванні батьківства.

3. Посилення фахових соціально-педагогічних компетентностей у майбутніх фахівців дотичних до роботи з сім'ями під час навчання у ЗВО. Окрім включення у навчальні програми окремих лекцій та семінарів з теми «Усвідомлене батьківство» та формування високого рівня обізнаності, необхідно також зробити акцент на підготовці спеціалістів, які мають необхідну кваліфікацію для впровадження різних заходів з формування усвідомленого батьківства у молоді. Студенти повинні вміти проводити семінари, тренінги, курси з формування усвідомленого батьківства.

Література

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2022 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 10.11.2023);
 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. 1728 с.
 3. Томаржевська І. В. Теоретико-методологічний аналіз феномена усвідомленого батьківства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 6. С. 107-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_6_19 (дата звернення 01.10.2023).
 4. Fthenakis W.E., Eirich H. Erziehungsqualit[^]t im Kindergarten - Forschungsergebnisse und Erfahrungen. Freiburg: Lambertus, 1998. 186 p.
 5. Овчарова Р. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
 6. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 29. С 57-63. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/6764> (дата звернення 15.10.2023);
 7. Шавровська Н. В. Усвідомлене батьківство як інтегративне утворення юнацького віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №2. С. 158-162. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/part_2/33.pdf (дата звернення 10.10.2023);
 8. Безпалько О. В. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс. Київ: Знання, 2007. 528 с.
 9. Красін С. Сутність поняття «готовність до усвідомленого батьківства (материнства)». *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. № 1. С. 93-103. URL: <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/14041> (дата звернення 12.11.2023);
 10. Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 215-221. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2017/55/29.pdf> (дата звернення 22.11.2023).
-